

*Дашковська Н. К.,
аспірантка кафедри права Європейського союзу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мурога*

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕРЖАВИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Анотація. Протягом двадцятого століття надання соціальних послуг стало основним напрямком діяльності урядів розвинутих індустріальних країн. Але зростаюча гострота екологічних проблем змусила деяких аналітиків припустити, що виникнення так званої «екологічної держави», яка ставить екологічні питання в основу соціальної діяльності, сприятиме комплексному вирішенню багатьох проблем сьогодення.

Ключовою концептуальною категорією статті є поняття «екологічна держава», яке пов'язано з емпіричним розвитком систем національного екологічного управління, що виникло в промислово розвинених країнах протягом останньої третини двадцятого століття. Підкреслено вагомі підстави стверджувати значущість держави для аналізу екологічної політики. Держави структурують політичну, економічну та соціальну взаємодію, підтримують правові межі регулювання суспільних відносин і застосовують значні економічні та адміністративні ресурси через оподаткування та використання бюрократичного апарату.

У сфері довілля системи національного регулювання залишаються основою практики екологічного менеджменту, що була створена за останні півстоліття. Звичайно, те, як функціонують екологічні держави та що вони роблять, залежить від складних взаємодій між різними суб'єктами, які розвиваються з часом.

Екологічна держава ґрунтується на визнанні того, що екологічні системи є критично важливими для довгострокового суспільного добробуту, і що їх охорона та покращення потребують свідомого та постійного регулювання з боку державної влади.

Поняття «екологічна держава» описує механізми, які формуються в розвинених країнах, де екологічно орієнтоване втручання держави в суспільні процеси визнається легітимним обов'язком державної влади. Це стосується державних програм, спрямованих контролювати вплив соціуму на довкілля та коригувати моделі еколого-соціальної взаємодії з метою уникнення екологічних ризиків і підвищення екологічних цінностей в процесі правового регулювання суспільних відносин.

Визначення правового змісту екологічної держави передбачає характеристику чотирьох аспектів, якими вона представлена в правовому просторі: як система правового регулювання, як адміністративний апарат, як сукупність ідей та експертних знань, а також як майданчик для вирішення конфліктів та прийняття рішень щодо складних екологічних питань.

Зосередженість на пошуку найкращої моделі державного управління довіллям забезпечує продуктивний погляд на розуміння екологічної політики, розвиток держав у більш широкому плані як трикутника відносин між державою, суспільством та навколишнім середовищем, що допомагає міцно утвердити поняття «екологічна держава»

як дослідницьку перспективу в правознавстві та суміжних дисциплінах.

Ключові слова: соціальна держава, екологізація держави, екологічна політика, екологічна безпека, екологічна держава.

Вступ. Останніми роками більшість учених-екологів і захисників навколишнього середовища характеризують суверенну державу як неефективну за реалізацію політики екологічного руйнування довкілля. Проте, держава як провідна політична інституція, залишається гарантом вирішення складних екологічних проблем сучасного світу та забезпечення глобального правопорядку, тому екологізація держави є необхідним кроком до екологізації внутрішньої та міжнародної правової політики. Держави структурують політичну, економічну та соціальну взаємодію суспільства, підтримують правові межі, що забезпечуються відповідними санкціями, і використовують значні економічні та адміністративні ресурси через оподаткування та бюрократичний апарат. У сфері довілля системи національного регулювання залишаються основою практики екологічного менеджменту, створеного за останні півстоліття.

Стан розробки проблеми. Зважаючи, що сучасна юридична наука розглядає екологічну державу переважно крізь призму конституційно-правової концепції, окремі питання правової природи, зміст та функції екологічної держави розглядали такі науковці, як О. С. Головащенко, А. І. Мірошніченко, Н. Ф. Реймерс, В. Ф. Нестерович, О. В. Скрипнюк Ю. М. Тодика, Р. Штайнберг та ін.

В західній політико-правовій думці існує наукова традиція, яка поставила державу, національні політичні процеси та установи в центр загальнотеоретичних досліджень, зокрема, системи національного екологічного управління досліджував Л. Лундквіст, порівняльну екологічну ефективність Л. Скрагте та Д. Фьоріно, зв'язки держави і суспільства Дж. Драйзек, нормативні основи космополітичної зеленої держави Р. Екерсли, Дж. Барри, паралелі та взаємодію між довіллям та державою добробуту Дж. Медоукрофт, І. Гоф та інші.

Метою статті є визначення правової природи та сутності екологічної держави з урахуванням міжнародно-правових стандартів.

Викладення основного матеріалу. Наукові дискусії щодо появи «зеленої» держави загального благоденства, або «екодержави», почалися ще наприкінці 80-х років ХХ століття, коли сталося злиття зростаючої екологічної тривоги суспільства і кризи держави загального благоденства [1, р. 3]. Канадський вчений Дж. Мідоукрофт визначає екологічну державу як «урядові програми, спрямовані контролювати екологічний вплив та коригувати моделі соціально-екологічної взаємодії, щоб

уникнути екологічних ризиків та підвищити екологічні цінності» [2, с. 3]. На його думку сутність екологічної держави зумовлена визнанням того, що екологічні системи мають вирішальне значення для довгострокового соціального добробуту та що їх захист та зміцнення вимагають свідомого та безперервного коригування з боку державної влади [2, с. 6].

Поняття «державна загального добробуту» широко використовується для характеристики держави, яка, продовжуючи керувати економічною системою, що заснована на ринкових відносинах і приватній власності, бере на себе значну відповідальність за надання соціальних послуг своєму населенню. Сенса перетворення держави загального добробуту в екодержаву полягає в необхідності управління екологічними ризиками, що виникають під час періодичних ризиків ринкової економіки та пом'якшуються програмами соціального забезпечення.

Заклики вчених до «інтеграції екологічної політики» з кінця 1980-х років XX століття відображають уявлення про те, що екологічні перспективи повинні бути глибше інтегровані в галузеву політику (транспорт, сировинна промисловість, енергетика, сільське господарство тощо) кожної держави [3]. Хоча на певному рівні ці нові механізми правового регулювання та охорони навколишнього середовища виявилися надзвичайно успішними – очищення окремих територій від токсичних відходів, покращення якості повітря та води тощо – нові проблеми, такі як втрата біорізноманіття, забруднення морського простору пластиком, викиди твердих частинок, евтрофікація поверхневих вод, викиди CO₂ продовжують створювати небезпеку навколишньому середовищу [4].

Дослідники М.Кох та М.Фріц стверджують, що соціальна політика повинна не тільки усунути нерівність і конфлікти, які можуть виникати в процесі переходу до більш стійких моделей виробництва і споживання, але й сформулювати їх таким чином, щоб забезпечити синергію з екологічними цілями прийнятими для електорату [5, р. 25]. Держава загального добробуту є багатообіцяючою моделлю, що використовує ефективні механізми подолання соціальних ризиків, регулювання соціальних конфліктів та забезпечення «справедливих» прибутків виробничої діяльності суспільства. І. Гоф стверджує, що держави соціал-демократичного благоденства були піонерами у розробці всебічної екологічної політики, включаючи пом'якшення наслідків зміни клімату та передбачає, що ця перевага може бути збереженою і надалі [6].

В сучасній юридичній науці використовуються різноманітні поняття, що визначають зміст екологічної держави, зокрема «зелена держава» [7], «екологічна держава» [8], «державна навколишнього середовища» [9], «екодержавна» [2] та «еко-соціальна держава» [5] та інші. Проте загально визнане поняття виявляється дискусійним, оскільки різні аналітики наділяють зазначений термін різним правовим змістом та емпіричними асоціаціями. Поняття «екологічна держава» найбільш узгоджується з тим, як державне втручання в проблеми забезпечення сприятливих умов для всебічного розвитку суспільства та самореалізації особистості визначено в політичній практиці держави.

Поняття «екологічна держава» описує механізми, які формуються в розвинених країнах, де екологічно орієнтоване втручання держави в суспільні процеси визнається легітимним обов'язком державної влади. Це стосується державних програм, спрямованих контролювати вплив соціуму на довкілля

та коригувати моделі соціо-екологічної взаємодії з метою уникнення екологічних ризиків і підвищення екологічних цінностей в процесі правового регулювання суспільних відносин.

Екологічна держава ґрунтується на визнанні того, що екологічні системи є критично важливими для довгострокового суспільного добробуту, і що їх охорона та покращення потребують свідомого та постійного регулювання з боку державної влади. І все ж екологічна держава не обов'язково передбачає всебічну «екоцентричну» правову політику, яка ставить за головну мету захист природних систем та екологічних цінностей власними силами.

В ідеї екологічної держави закладено розуміння обмежень щодо впливу суспільства на навколишнє середовище з метою запобігти підризу основ економічного та соціального добробуту людини, що є основною метою екологічної держави. Суспільство і природа взаємодіють на багатьох рівнях, і держава може діяти (і фактично діє) для реалізації різноманітних екологічно важливих для суспільства цілей. Іншими словами, інститути екологічної держави можуть забезпечити вигоди, пов'язані з використанням навколишнього середовища – підвищення добробуту людини та/або добробуту екосистем – понад той мінімум, який необхідний для уникнення соціально-екологічної катастрофи.

Для виконання таких завдань екологічна держава повинна виконувати наступні функції:

- здійснювати моніторинг стану довкілля, фіксувати закономірності соціо-екологічної взаємодії та прогнозувати розвиток подій у майбутньому;
- приймати рішення, пов'язані з оцінкою ризиків, визначенням бажаних екологічних результатів, узгодженням екологічних цілей з іншими суспільними цілями, а також розподілом соціальних витрат;
- впроваджувати ефективні стратегії управління за допомогою політичних інструментів, фінансувати та легітимізувати свою діяльність.

Екологічні держави демонструють різні форми інституціо-аналізації з різноманітними адміністративними структурами, політичними партіями та коаліціями, політичними пріоритетами та проблемними сферами, в тому числі, розколами, протиріччями та альтернативними моделями нормативно-правового обґрунтування рішень. Екологічні держави можуть бути більш-менш міцними і більш-менш вкоріненими в певні суспільні практики, коаліції, дискурси і норми. Вони демонструють багатоманітні моделі взаємодії екологічних практик з іншими сферами діяльності суспільства і можуть бути достатньо успішними у формулюванні та реалізації конкретних екологічних програм [10].

Визначення правового змісту екологічної держави передбачає характеристику чотирьох аспектів, якими вона представлена в правовому просторі: як система правового регулювання, як адміністративний апарат, як сукупність ідей та експертних знань, а також як майданчик для вирішення конфліктів та прийняття рішень щодо складних екологічних питань [10].

Екологічна держава забезпечує створення системи правового регулювання взаємодії суспільства з довкіллям, що охоплює низку законів та підзаконних актів екологічного спрямування. Такі нормативні акти визначають правові механізми природокористування, контролю за забрудненням довкілля, регулювання утилізації відходів, видобутку природних

ресурсів, будівництва і експлуатації промислових об'єктів енергетичної та транспортної інфраструктури, а також правові засоби захисту навколишнього середовища. Екологічна держава пропонує суспільству низку політичних і правових ініціатив, пов'язаних з оподаткуванням і видатками, за допомогою яких здійснюється координація індивідуальної та колективної поведінки суб'єктів правовідносин, що мають екологічні наслідки.

Іншим аспектом визначення екологічної держави є наявність спеціалізованого адміністративного апарату, що включає національні міністерства та агенції з питань охорони навколишнього середовища, парламентські комітети екологічної спрямованості, а також експертні та дорадчі органи, які успішно функціонують в більшості демократичних країн світу. Природоохоронний апарат управління держави діє як на регіональному, так і на місцевому рівнях. Важливість цього виміру екологічної держави не слід недооцінювати – створена адміністративна структура в уряді екологічної держави, яка представлена кваліфікованими кадрами державних службовців з чіткою відповідальністю за охорону навколишнього середовища, забезпечує безперервність управління екологічними проблемами за межами циклу «питання-увага-рішення» [9, с. 40].

Наступний вимір правового змісту екологічної держави включає ідейні аспекти екологізації правової освіти громадян і має два напрямки. По-перше, держава виступає поширювачем (і генератором) екологічних ідей, дискурсів і цінностей. Від розробки програм дошкільної освіти до запуску загальнонаціональних рекламних кампаній багато урядів намагаються переконати громадян усвідомлювати екологічні наслідки своїх дій. По-друге, держава, фінансуючи наукові дослідження вузькоспеціалізованих державних установ відіграє ключову роль у створенні системи знань про стан екосистем та наслідки взаємодії людини і довкілля як у межах національних кордонів, так і на міжнародному рівні.

Нарешті, екологічна держава є платформою вирішення екологічних конфліктів і центром для прийняття важливих рішень. Спеціалізовані екологічні інституції визначають загальнонаціональний вектор для проведення консультацій, лобіювання та переговорів щодо визначення нагальних проблем і прийняття термінових рішень, а також розробки та реалізації екологічної політики держави. Іншими словами, екологічна держава постає як інституційна структура, в межах якої екологічні цінності можуть дискутуватися як всередині країни, так і за її межами. В екологічній сфері, на відміну від інших, політичні інтереси формуються таким чином, щоб врахувати питання безпеки навколишнього середовища, якими би уразливими не були суттєві екологічні зобов'язання [11, р.161]

Висновок. Конструкція екологічної держави введено в сферу сучасної наукових досліджень. Екологічна держава сприймається як політична організація, яка системно впроваджує екологічні вимоги в усі сфери життєдіяльності суспільства, здійснює ефективну екологічну політику, реалізує забезпечення екологічної безпеки, гарантування екологічних прав людини і виступає як протидія екологічним ризикам постіндустріального суспільства. Складові сутнісного виміру екологічної держави тісно пов'язані між собою, є результатом вирішення політичного конфлікту та розвитку соціальних практик в промислово

розвинених країнах. Бюрократичні структури, регулятивні способи втручання та ідеологічне обґрунтування вперше були сформульовані в країнах з ринковою економікою та представницькими демократичними політичними системами як майданчик для дебатів з питань безпеки навколишнього середовища.

Отже, зосередженість на пошуку найкращої моделі державного управління довкіллям забезпечує ефективний погляд на розуміння екологічної політики, розвиток сучасної держави у більш широкому напрямку через взаємодію відомого трикутника «держава, суспільство, довкілля», що у кінцевому рахунку, допомагає визначити поняття «екологічна держава» як дослідницьку перспективу в правознавстві та суміжних дисциплінах.

Література:

1. Dente, B. Towards Sustainability: Instruments and Institutions for the Ecological State, paper presented at the Fifth Workshop of the EU Concerted Action «The ecological state – towards a new generation of environmental policies and institutions», 28 November – 1 December 1996, Sevilla, Spain.
2. Meadowcroft, J. From welfare state to Ecostate, in J. Barry and R. Eckersley (eds.), *The State and the Global Ecological Crisis*, Cambridge, MA: MIT Press, 2005, p.3-23. https://www.researchgate.net/publication/228386982_From_welfare_state_to_ecostate (дата звернення: 21.12.2022)
3. Lenschow, A., Newig, J., and Challies, E., Globalizations limits to the environmental state? Integrating telecoupling into global environmental governance. *Environmental Politics*, Published online: 07 Aug 2015. Pages 136-159 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09644016.2015.1074384>(дата звернення: 21.12.2022)
4. Durant, R.F., Fiorino, D.J., and O'Leary, R.,. *Environmental governance reconsidered. Challenges, choices, and opportunities*. Cambridge, MA: MIT Press. 2004. 536 pages.
5. Koch, M., and Fritz, M. Building the Eco-social State: Do Welfare Regimes Matter? *Journal of social Policy*, June 2014, p. 1 – 25 https://www.researchgate.net/publication/271947966_Building_the_Eco-social_State_Do_Welfare_Regimes_Matter (дата звернення: 21.12.2022)
6. Gough, I., *Welfare states and environmental states: a comparative analysis*. *Environmental Politics*, 2016. 25 (1). https://eprints.lse.ac.uk/63153/1/Gough_Welfare_states_and_environmental_states_CC.pdf (дата звернення: 21.12.2022)
7. Dryzek, J.S., et al., *Green states and social movements: environmentalism in the United States, United Kingdom and Norway*. 2003. Oxford: Oxford University Press. 240 pages.
8. Lundqvist, L.J., A green fist in a velvet glove: the ecological state and sustainable development. *Environmental Values*, 2001. 10 (4), p. 455–472. https://www.researchgate.net/publication/5013931_A_Green_Fist_in_a_Velvet_Glove_The_Ecological_State_and_Sustainable_Development (дата звернення: 21.12.2022)
9. Downs, A., Up and Down With Ecology The “Issue-Attention Cycle”, *The Public Interest* 28, 1972. p. 38–50. https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/Downs_Public_Interest_1972.pdf (дата звернення: 21.12.2022)
10. Andreas Duit, Peter H. Feindt & James Meadowcroft *Greening Leviathan: the rise of the environmental state?*, *Environmental Politics*, 2016. 25:1, p. 1-23 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09644016.2015.1085218> (дата звернення: 21.12.2022)
11. Feindt, P.H. and Oels, A., Does discourse matter? Discourse analysis in environmental policy making. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 2005. 7 (3), p. 161–173. <https://d-nb.info/1262242894/34> (дата звернення: 21.12.2022)

Dashkovska N. Legal nature that essence of an environmental power: the legal theoretical characteristic

Summary. During the twentieth century, the provision of social services has become a major focus of governments in developed industrial countries. But the growing severity of environmental problems has led some analysts to suggest that the emergence of the so-called "ecological state", which puts environmental issues at the heart of social activities, will contribute to a comprehensive solution to many of today's problems.

The key conceptual category of the article is the concept of "ecological state", which is associated with the empirical development of national environmental management systems that emerged in industrialized countries during the last third of the twentieth century. The author emphasizes the good reasons to assert the importance of the state for the analysis of environmental policy. States structure political, economic and social interaction, maintain legal boundaries for the regulation of social relations, and apply significant economic and administrative resources through taxation and bureaucracy.

In the field of environment, national regulatory systems remain the basis of environmental management practices that have been established over the last half century. Of course, how environmental states function and what they do depends on complex interactions between different actors that evolve over time.

The ecological state is based on the recognition that ecological systems are critical to long-term societal well-being, and that their protection and enhancement require conscious and ongoing regulation by public authorities.

The concept of "ecological state" describes the mechanisms that are being formed in developed countries, where environmentally oriented state intervention in social processes is recognized as a legitimate duty of the state authorities. This concerns state programs aimed at controlling the impact of society on the environment and adjusting the models of environmental and social interaction in order to avoid environmental risks and increase environmental values in the process of legal regulation of social relations.

The definition of the legal content of the ecological state involves the characterization of four aspects by which it is represented in the legal space: as a system of legal regulation, as an administrative apparatus, as a set of ideas and expert knowledge, as well as a platform for conflict resolution and decision-making on complex environmental issues.

The focus on finding the best model of state environmental management provides a productive perspective on understanding environmental policy, the development of states in a broader plan as a triangle of relations between the state, society and the environment, which helps to firmly establish the concept of the "ecological state" as a research perspective in law and related disciplines.

Key words: social state, ecologization of the state, environmental policy, environmental safety, ecological state.